

PRVI SKUP HRVATSKE RANOKRŠĆANSKE ARHEOLOGIJE (HRRANA)

Zagreb 15. – 17. ožujka 2018.

U Hrvatskoj su održana dva znamenita međunarodna kongresa kršćanske – preciznije: starokršćanske – arheologije, onaj prvi u Splitu i Solinu od 20. do 22. kolovoza 1894. godine, te potom, sto godina kasnije, drugi (prvome u čast, a sveukupno XIII.) u Splitu i Poreču od 25. rujna do 1. listopada 1994. godine. Oba su, svaki na svoj način i u svoje vrijeme, bila golem poticaj razvoju te arheološke grane u našoj zemlji. Treba napomenuti i činjenicu da su se i na drugim, što međunarodnim što nacionalnim, kongresima iznosili rezultati istraživanja hrvatske ranokršćanske arheologije (kako danas zovemo našu granu), ali dosad nije bilo specijaliziranog skupa na kojem bi se predstavili i sumirali recentni rezultati. Stoga se zamisao predstojnice Katedre za antičku provincijalnu i ranokršćansku arheologiju Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, prof. dr. sc. Mirjane Sanader, o pokretanju nacionalnog skupa ranokršćanske arheologije, pokazala potrebnom i dobrodošlom. Arheolozi će tako na jednome mjestu, u periodičnim razmacima, moći upoznati kolege, studente i zainteresiranu javnost s rezultatima svojih istraživanja na mnogobrojnim lokalitetima iz ranokršćanskog razdoblja. Takvi susreti znaju biti i višestruko poticajni u daljnjim naporima za istraživanje, razumijevanje i upoznavanje ranoga kršćanstva u našoj zemlji, a objavljuvat će se i zbornici radova.

Prvi skup hrvatske ranokršćanske arheologije (akronim: HRRANA) tako je održan od 15. do 17. ožujka 2018. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Skup je organizirao Arheološki zavod Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a njegovo održavanje financijski su potpomogli Odsjek za arheologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Hrvatsko arheološko društvo. Nakon pozdravnih riječi glavnih organizatora prof. dr. sc. Mirjane Sanader, doc. dr. sc. Domagoja Tončinić, dr. sc. Ive Kaić i dr. sc. Vinke Matijević, s Katedre za antičku provincijalnu i ranokršćansku arheologiju Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, skup je otvorio izv. prof. dr. sc. Dragan Bagić, prodekan za znanost i međunarodnu suradnju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Svečano otvorenje skupa zaokruženo je uvodnim predavanjem, koje je pod

naslovom *Svetopisamske aluzije folklorne skulpture u ranokršćanskoj Dalmaciji* održao akademik Nenad Cambi.

Kako su istaknuli organizatori, područje Hrvatske prebogato je ranokršćanskim nalazištima i spomenicima, od kojih su neki nezaobilazni i u međunarodnim istraživanjima određenih ranokršćanskih tema. Nadalje, nakon gotovo stoljeća i pol istraživanja ranokršćanskih nalazišta, znanost uvijek iznova dolazi do novih važnih spoznaja, pa ih treba i predstaviti na ovakvom skupu. Uz tu osnovnu zadaću I. skup hrvatske ranokršćanske arheologije, prema želji organizatora, trebao je pridonijeti i unaprjeđenju te znanstvene discipline. Poslije završenog skupa općenito se može reći da su izlaganja sudionika promovirala ranokršćanska nalazišta, spomenike, arhitekturu, krajobraz, ikonografiju, epigrafiju i recentna arheološka istraživanja, ali i razmotrila različite istraživačke i metodološke probleme. Zahvaljujući pomno osmišljenim pozivnim predavanjima i jako dobrom odazivu kolega predavača, ciljevi organizatora u potpunosti su ostvareni. Iako je prvenstveno bio posvećen ranokršćanskoj arheologiji, I. skup hrvatske ranokršćanske arheologije okupio je naime 40-ak stručnjaka iz više od dvadeset ustanova iz Hrvatske koji se profesionalno bave različitim povijesnim disciplinama.

U prvom predavanju, *Ranokršćanska arheologija – razdoblje ili sadržaj?*, Branka Migotti je na temelju položaja i razvitka ranokršćanske arheologije kao discipline u suvremenoj znanosti odbacila strah od gubitka njezine samosvojnosti u odnosu na kasnoantičku arheologiju. Upozorila je na oprez pri određivanju ranokršćanskih nalaza bez jasnog arheološkog konteksta i simboličkog sadržaja, te je naglasila potrebu interdisciplinarnog pristupa, apostrofirajući pri tome prvenstveno teološke discipline. Dino Milinović je u svome predavanju, *Stanje istraživanja u kasnoantičkoj i ranokršćanskoj umjetnosti: neka otvorena pitanja*, I. skup hrvatske ranokršćanske arheologije iskoristio za prikaz stanja istraživanja kasnoantičke i ranokršćanske umjetnosti i za naglasak na nekim pitanjima na koja ni danas nema zadovoljavajućih odgovora. Pod naslovom *Razmišljanja o ranokršćanskom kontekstu kasnoantičkih grobova* Vinka Matijević ukazala je na velik broj kasnoantičkih grobova na području srednje Dalmacije. Posvetivši se posebno kasnoantičkim svjetiljkama i nakitu s prikazima koji se pripisuju ranokršćanskoj umjetnosti, otvorila je pitanje mogu li ti nalazi dopuniti naše predodžbe o eventualnim ranokršćanskim kontekstima kasnoantičkih grobova srednje Dalmacije. Kristina Babić posvetila se temi *Kako je rimski običaj blagovanja utjecao na formiranje ranokršćanske sakralne arhitekture?*. Na primjeru nekoliko nalaza i nalazišta s Livanjskoga polja

inozemna gošća skupa Marija Marić Baković je pod naslovom *Od kulturno-sepulkralnog do konstruktivnog i dekorativnog – rimski spoliji u ranokršćanskoj arhitekturi* obradila vrlo aktualnu temu recikliranja, odnosno prenamjena antičkih spomenika u kasnoj antici.

Drugi dan skupa otvorio je Emilio Marin predavanjem Četvrt stoljeća od XIII. međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju. Pri tome je sudionike skupa podsjetio na organizacijske i političke probleme koji su u vrijeme Domovinskog rata ugrozili održavanje tog kongresa u Hrvatskoj. Sljedeća dva predavanja posvećena su ranokršćanskim mučenicima. Trpimir Vedriš je u svom izlaganju *Ranokršćanski mučenici između hagiografije i arheologije* upozorio na nesklad između arheološke ostavštine i pisanih povijesnih izvora te naglasio potrebu i korist suradnje dviju disciplina. U izlaganju *Arheološka istraživanja o mučenicima Dioklecijanovog progona iz hrvatskog povijesnog područja* Vesna Lalošević također je naglasila potrebu interdisciplinarnog pristupa, na način da je na jednome mjestu zajedno prikazala pisane povijesne izvore, topografske podatke, arheološke nalaze i epigrafske spomenike o mučenicima. Marina Miličević Bradač je pod naslovom *Desertum in pelago* ukazala na brojne samostane u zapadnoj Europi koji su nastali na otočićima i na kojima su redovnici oponašali uzore pustinjaka s Istoka, zamjenjujući pješčane pustinje oceanom, odnosno morskom pustinjom. U izlaganju *Hodočasnička ampula sv. Mene iz Makarske* Sanja Ivčević je ukazala na vrlo zanimljivu skupinu arheoloških nalaza koji potvrđuju vrlo rani nastanak fenomena hodočasništva. Zrinka Šimić-Kanaet prikazala je pod naslovom *Ranokršćanski motivi na afričkoj i fokejskoj keramici* još jednu skupinu nalaza s ranokršćanskim simbolima. *Pregled kasnoantičke epigrafije na području rimske Dalmacije* Dina Demichelija još jednom je ukazao na iznimno bogat i značajan kasnoantički epigrafski korpus s područja provincije Dalmacije. Taj korpus nam donosi brojne podatke o različitim službama u ranokršćanskoj crkvi. Jednoj takvoj službi posvećeno je predavanje *Lektori na ranokršćanskim natpisima Salone i Parenčija*, kojim je Mirjana Sanader četiri sačuvana natpisa iz Hrvatske koji spominju lektore u ranokršćanskoj crkvi interpretirala u svjetlu dosad poznatih podataka o javnom čitanju u antici. Iduća dva predavanja tematizirala su mozaike u Hrvatskoj. Branko Matulić održao je predavanje pod naslovom *Motivi meandra i svastike na ranokršćanskim mozaicima salonitanske škole – radionice mozaika*, a Marija Buzov predavanje *Stanje istraživanja ranokršćanskih mozaika u Hrvatskoj*. Ana Pavlović postavila je pitanje Što nam sve govori polaganje novca u grobovima? i nazočne kolege upozorila koje bi sve

podatke prilikom iskopavanja morali dokumentirati u svojim izvješćima. Iva Kaić iznijela je *Nova zapažanja o intagliju objavljenom u časopisu Bulletino di archeologia e storia dalmata iz 1899. godine*. Kristina Džin je pod naslovom *Ager Polensis – urbana i krajobrazna transformacija ranokršćanskog doba* ukazala kako različite metode istraživanja daju zanimljive rezultate o razmještanju ranokršćanskih nalazišta u krajoliku južne Istre. U predavanju *Još jednom o ranokršćanskim nalazima iz Novalje* Jakov Vučić je analizirao sačuvane ostatke mjedene oplate ukrašene scenama iz Staroga i Novog zavjeta, stanje koje je zabilježeno u dokumentaciji i rekonstrukciju postupka izrade, te je predložio vjerniju sliku izvornog izgleda oplata.

U nastavku skupa cijeli niz kolega predstavio je rezultate svojih iskopavanja i istraživanja. Uglavnom je riječ o iskopavanjima na pojedinim nalazištima, ali jednim dijelom se rezultati mogu staviti i u širi kontekst, primjerice, *Crkve na otoku Krku između 5. i 9. stoljeća – primjer refugijalnog sakralnog i stambeno-rezidencijalnog sklopa u šumi Čickini* koje je predstavio Ranko Starac. Rezultate svojih istraživanja u širem kontekstu predstavio je i Miljenko Jurković pod naslovom *Transformacije povijesnog pejzaža Kvarnerskih otoka između antike i ranoga srednjeg vijeka*. Blok intenzivnih istraživanja na Kvarneru zaključili su Morana Čaušević-Bully i Sébastien Bully predstavljajući svoje višegodišnje istraživanje *Ranokršćanski crkveni sklopovi na Kvarneru*. Na područje antičkog Norika i Panonije sudionike skupa uveo je Krešimir Filipić predavanjem *Ranokršćanska crkva u Loboru – Majka Božja Gorska, ortodokсна ili arijanska?*. Pod naslovom *Cijena spasa duše – preliminarni rezultati probnih arheoloških istraživanja na lokalitetu Kamenica u Vinkovcima* Hrvoje Vulić je predstavio rezultate dosadašnjih istraživanja na jednom od posljednjih otkrivenih ranokršćanskih nalazišta u Hrvatskoj, dok je Dora Kušan Špalj, pod naslovom *Aquae Iasae (Varaždinske Toplice)* prikazala ranokršćanski horizont na jednom od najstarijih nalazišta u Hrvatskoj. Iznoseći *Razmišljanja o kasnoantičkoj arhitekturi Siscije i mogućoj izgradnji kršćanske bazilike*, Tanja Lolić je pokazala koliko potencijalnih podataka krije kombinacija stare dokumentacije i suvremenih metoda digitalizacije i rekonstrukcije. Joško Zaninović predstavio je *Ranokršćanske crkve na drniškom području*, konkretno, njihovu topografiju i nalaze, a Maja Petrincec se pod naslovom *Dosadašnji rezultati arheoloških istraživanja na Ceceli u Siveriću kod Drniša* detaljnije posvetila jednom od nalazišta. Ante Jurčević je predstavio *Ranokršćanski kompleks Crkvine u Klapavicama kod Klisa*, odnosno rezultate starih i novih istraživanja na tom nalazištu. *Rezultati istraživanja ranokršćanskog sakralnog kompleksa u uvali*

Tarac na otoku Kornatu (2011.–2017.) Irene Radić Rossi, Tomislava Fabijanića i Marka Menđušića još su jednom aktualizirali značajne rezultate koje na ovome nalazištu pružaju sustavna arheološka istraživanja proteklih godina. *Marusinac u svjetlu novih istraživanja* predstavila je Ema Višić-Ljubić. Jednom starom i poznatom nalazištu, Šupljoj crkvi, posvetio se Tomislav Šeparović pod naslovom *Šuplja crkva u svjetlu numizmatičkih nalaza*. U kojoj je mjeri područje Hrvatske prebogato ranokršćanskim nalazištima i spomenicima pokazalo je *Preliminarno izvešće o arheološkim istraživanjima lokaliteta Velić kod Trilja (2013. - 2017.)* Domagoja Tončinića, o nalazištu koji je donedavno u potpunosti bilo nepoznato stručnoj javnosti. Posljednje izlaganje, Marte Perkić, pod naslovom *Prilog poznavanju ranokršćanske topografije dubrovačkog područja* pokazalo je da se brojni podaci i izvori za daljnja istraživanja kriju u dokumentaciji neobjavljenih arheoloških istraživanja.

Zaključno valja naglasiti da su tri dana I. skupa hrvatske ranokršćanske arheologije (HRRANA) obilježile brojne i iscrpne rasprave sudionika koji se profesionalno bave različitim povijesnim disciplinama. Prikazanim rezultatima svojih istraživanja i zanimanjem koje su oni pobudili, sudionici skupa potvrdili su da je inicijativa za organizacijom I. skupa hrvatske ranokršćanske arheologije bila itekako aktualna i potrebna. Organizatorima je to dodatni poticaj da, kako je već rečeno, skup zaokruže objavom zbornika radova. Time bi se zaključio prvi korak kao preduvjet za drugi, odnosno za organizaciju sljedećeg Skupa hrvatske ranokršćanske arheologije (HRRANA).

Domagoj Tončinić